

NATALIA KOT

Katedra Projektowania i Konserwacji Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

ELEMENTY KSZTAŁTUJĄCE PRZESTRZEŃ MIAST POWSTAŁYCH W XX WIEKU NA PRZYKŁADZIE PONIATOWEJ*

ELEMENTS SHAPING SPACE IN CITIES ESTABLISHED
IN THE TWENTIETH CENTURY – A CASE STUDY OF PONIATOWA

Abstrakt

Wstęp. Przedstawiono nowe wątki myśli urbanistycznej okresu międzywojennego i powojennego na przykładzie małego miasta – Poniatowej, ośrodka przemysłowego w okolicach Lublina, gdzie organizacja życia społecznego koncentrowała się wokół miejsc pracy.

Materiał i metody. Ukazano ewolucję rozwoju przestrzennego Poniatowej – jej współczesny układ oraz formy ochrony przyrody. Danych do analizy historycznej dostarczyły materiały źródłowe. Badania kartograficzne objęły głównie zasoby Urzędu Miejskiego oraz Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Poniatowej, a także Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie. Przeanalizowano również dokumenty strategiczne i planistyczne oraz wykonano własne badania terenowe.

Wyniki. Analiza ewolucji rozwoju przestrzennego Poniatowej wykazała, że w założeniu miało to być miasto przemysłowe. Pierwszy etap rozwoju był związany z powstaniem zakładu i osiedla przyzakładowego. Tkanka miejska ulegała nieustannym przemianom dokonywanym przez kolejne pokolenia, a proces ten był powiązany z żywą substancją roślinną. Drugi etap rozwoju nastąpił po zmianie ustrojowej w 1989 roku i był związany z upadkiem Zakładów Elektromaszynowych EDA S.A. Od tego momentu miasto zaczęło nabierać charakteru rolniczego. W tym okresie dochodziło do spontanicznego zajmowania terenów cennych przyrodniczo pod nowe inwestycje, co negatywnie wpłynęło na krajobraz miejski.

Wniosek. Na podstawie wykonanych badań i analiz dowiedziono, że jedynie zrównoważony rozwój i poszanowanie wartości przyrodniczych, jak i kulturowych ośrodka pozwoli na jego dalszy harmonijny rozwój.

*Dotacja celowa Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na prowadzenie badań naukowych służących rozwojowi młodych naukowców i uczestników studiów doktoranckich – nr OKP/MN/1 – Natalia Kot.

Słowa kluczowe: Poniatowa, zakład przemysłowy, środowisko przyrodnicze

Wstęp

Na Lubelszczyźnie występuje kilka miast osiedli¹, wyróżniających się na tle innych układów przestrzennych. Nie mają wielowiekowej historii czy tradycji, brak tam starych, zabytkowych budowli. Ich historia zaczyna się w dwudziestoleciu międzywojennym (1918–1939), a szczególny rozwój przypada na okres powojenny. Należą do nich m.in. Poniatowa, Rejowiec Fabryczny czy Świdnik.

Poniatowa powstała w określonym celu polityczno-gospodarczym. W pierwszym etapie inwestycja polegała na usytuowaniu z dala od miasta, w otoczeniu dużego kompleksu leśnego, zakładu przemysłowego – filii Państwowych Zakładów Tele- i Radio-technicznych w Warszawie oraz osiedla przyfabrycznego. Przedsięwzięcie było realizowane na terenie Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP), którego celem były rozwój i umocnienie polskiego przemysłu zbrojeniowego i ciężkiego (Libicka-Peroń, 2001a). Po II wojnie światowej władze socjalistyczne PRL-u utrzymały przemysłowy charakter regionu i w miejscu przedwojennej inwestycji utworzyły Zakłady Wytwórcze Sprzętu Instalacyjnego (będące filią zakładów w Bydgoszczy). Rozwój Poniatowej przebiegał harmonijnie aż do 1989 roku. Dopiero transformacja ustrojowa w Polsce, która wywołała masową likwidację zakładów przemysłowych, wymusiła zmiany struktury przestrzennej ośrodków i potrzebę ich przekształceń. Upadek zakładu w Poniatowej stał się zagrożeniem dla bytu całej jednostki urbanistycznej, prowadząc do zmniejszenia jej rangi w województwie.

Charakterystyka i lokalizacja ośrodka

Współczesna Poniatowa pod względem geograficznym należy do makroregionu Wyżyny Lubelskiej. Jest położona wśród lasów zachodniego skraju Kotliny Chodelskiej, w Opolskim Rejonie Rekreacyjnym (Kondracki, 2000). Należy do grupy miast małych i zajmuje powierzchnię 15,2 km² (Miasta..., 2011; Miasto i gmina..., 1999). Zespół urbanistyczny składa się z dwóch części: Starego Miasta, powstałego przed 1939 rokiem (rys. 1), i Nowego Miasta, ukształtowanego po 1945 roku (rys. 2). Stare Miasto stanowi centralną część ośrodka. Po jego północnej stronie znajduje się Nowe Miasto, po południowej zaś – teren poprzemysłowy po nieistniejących Zakładach Elektromaszynowych EDA S.A., z nielicznymi zakładami oraz z roślinnością synantropijną (rys. 3). Nowe Miasto jest oddzielone od Starego ciekim Bezimiennym spod Kraczewic, rzeka Poniatówka zaś odgradza Stare Miasto od terenu nieistniejącego zakładu.

¹Miasta osiedla powstawały w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) jako zakładowe osiedla robotnicze (ZOR) przy zakładach przemysłowych.

Rys. 1. Stare Miasto z budynkami 2-kondygnacyjnymi (2015 r.)

Rys. 2. Nowe Miasto – ul. Bema (2015 r.)

Rys. 3. Budynek po Zakładach Elektromaszynowych EDA S.A. – aktualnie teren po-przemysłowy z roślinnością synantropijną (2015 r.)

Material i metody

W artykule przedstawiono historyczną ewolucję Poniatowej oraz jej współczesną strukturę i na tym tle zarysowano formy ochrony środowiska przyrodniczego miasta.

W celu wykonania analizy historycznej posłużono się materiałami źródłowymi pozyskanymi z Urzędu Miejskiego oraz Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Poniatowej, a także z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie. Przeanalizowano też współczesne dokumenty planistyczne i strategiczne gminy w celu ukazania aktualnych kierunków rozwoju i przedstawienia form ochrony dziedzictwa przyrodniczego ośrodka. Dodatkowo w 2015 roku wykonano własne badania terenowe.

Wyniki

Na podstawie badań kameralnych i z uwzględnieniem badań terenowych wykazano, że Poniatowa była kiedyś wsią szlachecką, której nazwa pochodzi od staropolskiego imienia „Poniat”. Pierwsze wzmianki o wsi „Poniatowa” oraz o „Jurek de Ponyathova” pochodzą z XVI wieku. Według Jana Długosza grunty wsi należały do wielu drobnych właścicieli. Na początku XX wieku Poniatowa została uznana za typową wieś chłopską, gdyż (jako jedyna w tym miejscu) nie miała obywateli ziemskich – była bardzo rozdrobniona i składała się z licznych, małych gospodarstw rolnych (Libicka-Peroń, 2001b).

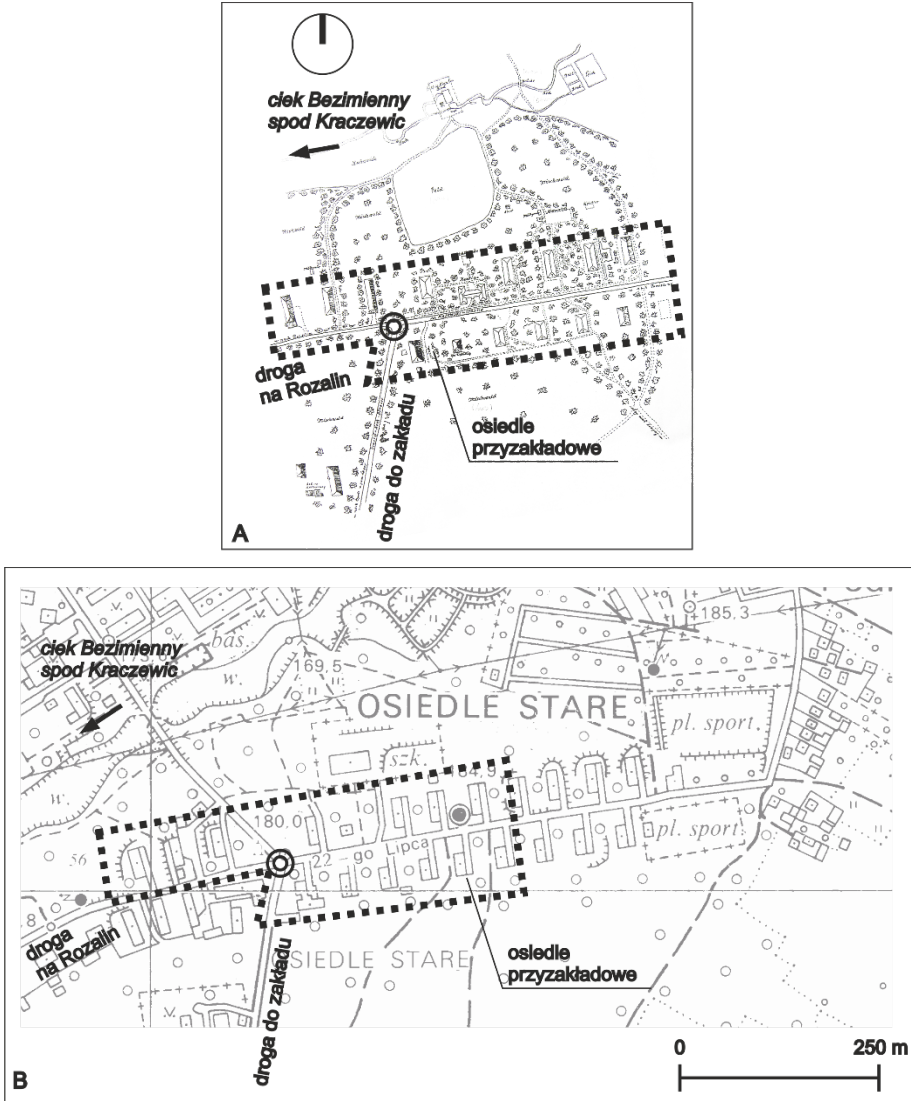
Historyczna idea założenia miasta, czyli zaplecza socjalnego dla pobliskiego zakładu, powstała w wyniku pracy członków władz wojskowych w latach trzydziestych II Rzeczypospolitej, a przede wszystkim ministra Eugeniusza Kwiatkowskiego (Goleń, b.d.). W 1937 roku do lasów poniatowskich przybyli pierwsi budowniczy. Jesienią tego roku rozpoczęto budowę drogi i toru kolejowego łączącego Poniatową z Rozalinem oraz utworzono skład materiałów budowlanych, co pozwoliło na ukończenie budowy osiedla już w 1939 roku (Libicka-Peroń, 2001b). Analiza mapy WIG-u (Opole..., 1938) oraz jej fragmentu z naniesionym planem miasta osiedla i zakładu (Goleń, b.d.) dowodzi, że filia Państwowych Zakładów Tele- i Radiotechnicznych w Warszawie była planowana na terenie leśnym, na surowym korzeniu. Z kolei osiedle przyzakładowe usytuowano na północ od zakładu, wzdłuż drogi prowadzącej z Rozalina do wsi Poniatowa.

Na podstawie analizy planu Starego Miasta (Plan osiedla Starego..., b.d.) stwierdzono, że projektowane bryły były budynkami wielorodzinnymi o charakterystycznej, prostej formie, sytuowanymi prostopadle do drogi, stanowiącej oś poprzeczną założenia (rys. 4). Przypuszczać można, że pomiędzy budynkami, jak i wzdłuż jezdni pozostawiano drzewostan leśny, zachowując w ten sposób strefę prywatności dla mieszkańców poszczególnych bloków. Wybuch wojny przerwał realizację inwestycji, a osiedle i zakład zajęli Niemcy.

Decret rządu wydany 22 lipca 1949 roku dotyczący utrzymania przemysłowego charakteru regionu rozpoczął dalszy rozwój ośrodka. W miejscu przedwojennego zakładu usytuowano filię zakładów w Bydgoszczy – Zakłady Wytwórcze Sprzętu Instalacyjnego. W tym samym roku w budynkach przedwojennego osiedla ulokowano pierwszych robotników (Libicka-Peroń, 2001b). Budowę drugiego osiedla przyzakładowego (Nowe Miasto) rozpoczęto w 1952 roku na terenach rolniczych po północno-zachodniej stronie Starego Miasta. Jego główną osią kompozycyjną została ul. Nałęczowska, będąca przedłużeniem ul. Fabrycznej. Pierwsze budynki mieszkalne oddano w 1953 roku. Były to wyłącznie bloki wielorodzinne, 4- i 5-kondygnacyjne (nieliczne z usługami zlokalizowanymi na pierwszej kondygnacji), sytuowane prostopadle lub równoległe do osi ulic². Ukształtowane zostało również Śródmieście, o kształcie czworoboku, wyznaczone ulicami: Nałęczowską, Słoneczną, Młodzieżową i 1 Maja. Strefą buforową oddzielającą osiedle Stare od Nowego został teren leśny z ciekim Bezimiennym spod Kraczewic, w którego dolinie w latach sześćdziesiątych XX wieku utworzono park z zalewem miejskim jako miejscem rekreacji dla mieszkańców (Libicka-Peroń, 2001b). Tak szybki rozwój jednostki osadniczej spowodował nadanie jej praw miejskich w dniu 22 lipca 1962 roku (Miasto o gmina..., 1999).

Intensywny rozwój zakładu w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, powodujący wzrost liczby mieszkańców, wymusił powstanie nowych osiedli mieszkaniowych: Osiedla 1000-lecia, Przylesia i Przedwiośnia, a także obiektów użyteczności publicznej i sieci sklepów oraz placówek usługowych i kulturalnych z zielenią towarzyszącą (rys. 5) (Libicka-Peroń, 2001b).

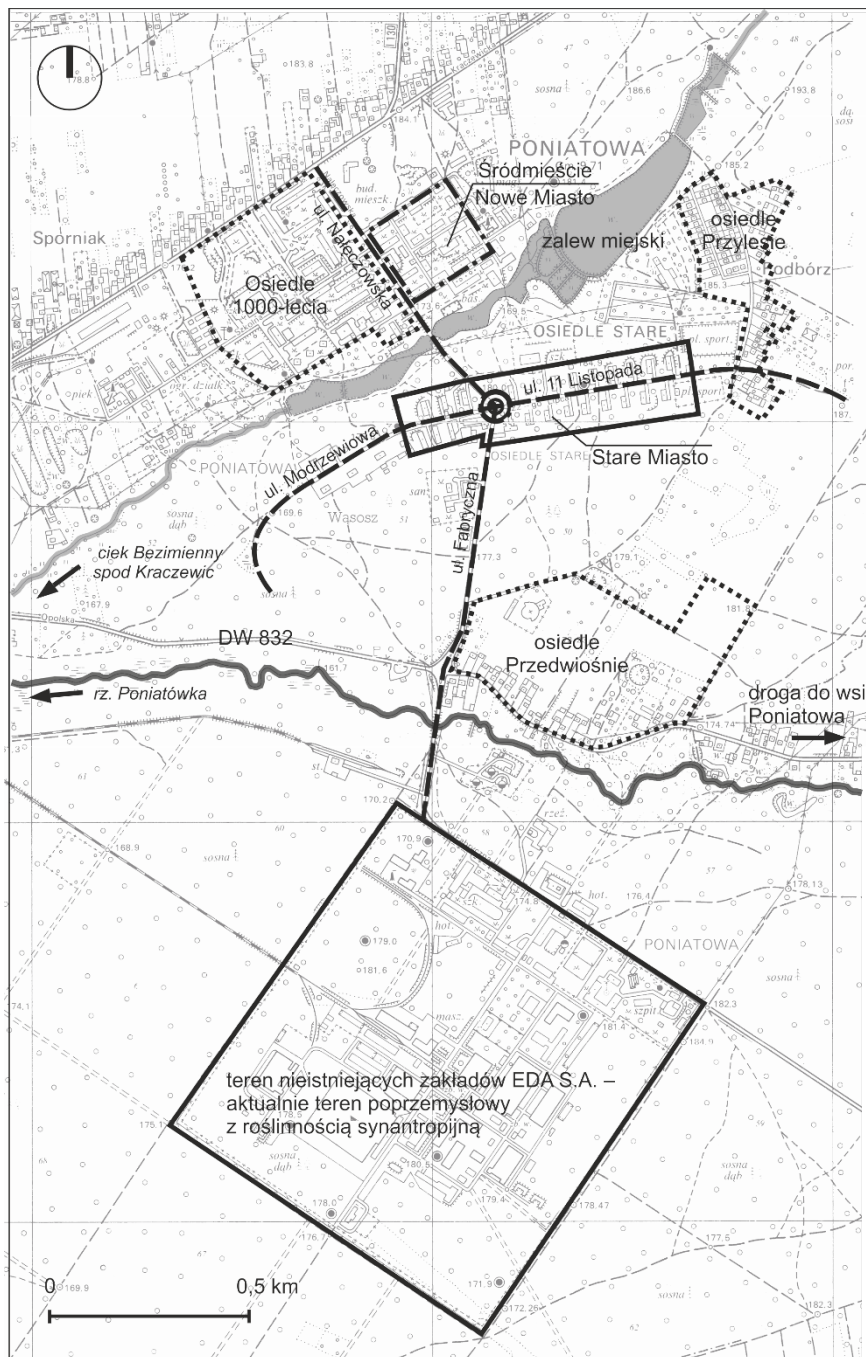
²W 1953 roku powstała linia kolejki wąskotorowej, a w 1955 roku – dworzec kolejowy. W latach 1953–1956 do użytku oddano również: budynek szpitala miejskiego, przedszkole i posterunek Milicji Obywatelskiej, kinoteatr „Czyn”, nowy budynek przedszkola i szkoły podstawowej przy ul. 1 Maja, a w 1957 roku – liceum ogólnokształcące.

Rys. 4. A. Plan osiedla przyzakładowego z lat trzydziestych XX wieku. B. Plan tego samego osiedla z lat osiemdziesiątych XX wieku (opr. własne na podstawie Planu osiedla Starego..., b.d., oraz map topograficznych z 1985 r.)

Po reformie ustrojowej w 1989 roku i załamaniu produkcji sprzętu instalacyjnego w 1994 roku nastąpił zauważalny spadek liczby mieszkańców³ (Karpiński i in., 2013). Pomimo podjętych działań rekonstrukcyjnych w ciągu następných dwóch lat doszło do

³W 1999 roku gmina i miasto Poniatowa liczyły 16 606 mieszkańców (Miasto i gmina..., 1999), w 2015 roku zaś – 14 630 (Statystyczne..., 2017).

Rys. 5. Plan Poniatowej z lat osiemdziesiątych XX wieku (opr. własne na podstawie map topograficznych z 1985 r.)

likwidacji części spółek. Ostatecznie Sąd Gospodarczy w Lublinie ogłosił w dniu 18 sierpnia 1998 roku upadłość zakładów EDA S.A. – głównego ośrodka przemysłowego gminy (Libicka-Peroń, 2001a). Na terenie miasta pozostały jedynie nieliczne, mniejsze zakłady: Orzeł, Energopon czy Polifolia, a także małe związane z branżą motoryzacyjną, zlokalizowane wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 832. Od tego czasu gmina, jak i wchodzące w jej granice miasto, zaczęły zmieniać charakter z przemysłowego na rolniczy i przetwórczy (Miasto i gmina..., 1999). Głównymi celami i kierunkami rozwoju przestrzennego stały się: poprawienie poziomu i warunków życia mieszkańców poprzez rozwinięcie strefy gospodarczej i usługowej, stworzenie korzystnych warunków dla inwestowania, rozwój rolnictwa, w tym ekologicznego, oraz turystyka, agroturystyka i rekreacja (Rumiński i in., 2012a). Była to zmiana wymagająca zaplanowanych, długofalowych działań.

Wartości przyrodnicze

Współczesna Poniatowa, pomimo pierwotnego przemysłowego charakteru, zachowała cenne walory przyrodnicze i krajobrazowe. Południowo-zachodni rejon Poniatowej znajduje się w zasięgu Chodelskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu oraz obszaru Natura 2000, gdzie stwierdzono żerowanie nocka dużego (*Myotis myotis*) (Opole Lubelskie..., 2015).

W obrębie miasta lasy zajmują obszar 738 ha, co stanowi aż 48,6% całkowitej jego powierzchni. Zinventaryzowano tam dwa typy siedlisk: bór mieszany świeży (BMśw) i las mieszany świeży (LMśw). Zachowały się również fragmenty grądu subkontynentalnego (*Tilio-Carpinetum*), gdzie gatunkiem dominującym jest grab pospolity (*Carpinus betulus*). Ze względu na stwierdzone bogactwo florystyczne lasy te, zgodnie z Zarządzeniem nr 105 Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 23 lipca 1996 roku, zostały uznane za lasy chronione (Mostek, 2001)⁴.

Do systemu przyrodniczego zlokalizowanego w granicach administracyjnych miasta należą też: las Poniatowa (rys. 6) – stanowiący węzeł ekologiczny⁵ oraz dwa korytarze ekologiczne: ciek Bezimienny spod Kraczewic (rys. 7) i rzeka Poniatówka (Czopek, 2011).

⁴W obszarze lasu znajduje się również wydma paraboliczna – tzw. Ruska Góra, usytuowana na północ od Dąbrowy Wronowskiej, wznosząca się około 12 m ponad otaczającą płaską równinę akumulacji glacialnej, wskazana do objęcia ochroną jako stanowisko dokumentacyjne. W jej okolicach, na suchszych terenach, wykształcił się bór chrobotkowy.

⁵Do osobliwości przyrody ożywionej w granicach miasta zaliczono gatunki roślin naczyniowych, takie jak: bluszcz pospolity (*Hedera helix*), jarzianka większa (*Astrantia major*), kruszcyk szerokolistny (*Epipactis helleborine*), lilia złotogłów (*Lilium martagon*), listera jajowata (*Listera ovata*), naparstnica zwyczajna (*Digitalis grandiflora*), podkolan biały (*Platanthera bifolia*), pomocnik baldaszkowy (*Chamaphila umbellata*), powojnik prosty (*Clematis recta*), wawrzynek wilczelyko (*Daphne mezereum*), wężymord niski (*Scorzonera humilis*) i widłak jałowcowaty (*Lycopodium annotinum*), oraz następujące gatunki zwierząt: bocian biały (*Ciconia ciconia*), jaszczurka zwinka (*Lacerta agilis*), kokoszka (*Gallinula chloropus*), trzmiełojad (*Pernis apivorus*) i ropucha zielona (*Bufo viridis*) (Miasto i gmina..., 1999).

Rys. 6. Las Poniatowa w pobliżu terenu poprzemysłowego (2015 r.)

Rys. 7. Odpływ cieków Bezimiennego spod Kraczewic z zalewu miejskiego (2015 r.)

Do projektowanych użytków ekologicznych miasta zaliczono dolinę cieką Bezimiennego spod Kraczewic (górną i środkową część rzeki od Kraczewic do zalewu w Poniatowej) oraz dolinę Poniatówki, a do biotycznych elementów środowiska przyrodniczego – cztery projektowane pomniki przyrody: na terenie dzielnicy Młynki – dwa dęby szypułkowe (*Quercus robur*) o obwodach pni 524 cm i 455 cm i jedną lipę drobnolistną (*Tilia cordata*) o obwodzie pnia 354 cm – oraz jeden na przepływie wodnym na Poniatowej, będący stanowiskiem porostu galaretnicy czarnej (*Lathagrium fuscovirens*) (Miasto i gmina..., 1999).

Z zebranych materiałów widać, że teren miasta to w dużej mierze obszar chronionego krajobrazu. Świadczą o tym nie tylko występujące tu cenne i rzadkie gatunki roślin i zwierząt, lecz także zróżnicowane ekosystemy, które – oprócz tworzenia systemu rekreacyjnego – wchodziły w skład systemu przyrodniczego na poziomie regionalnym.

Dyskusja

Według miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Poniatowa (Rumiński i in., 2004) oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Poniatowa (Rumiński i in., 2012a, 2012b) elementy kształtujące walory przyrodnicze miasta to: tereny należące do Chodelskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, obszar Natura 2000 oraz lasy ochronne i doliny dwóch cieków wodnych. Analiza sposobu zagospodarowania dolin rzecznych wykazała jednak, że pomimo przeznaczenia ich pod tereny otwarte o funkcji zieleni nieurządzonej cała dolina rzeki Poniatówki to obszar zdegradowany przyrodniczo. Powodem tego stanu może być bliskie sąsiedztwo drogi wojewódzkiej (nr 832) oraz terenów przeznaczonych pod zabudowę jednorodziną i zagrodową czy uprawy polowe.

Według „Strategii promocji gospodarczej gminy Poniatowa na lata 2014–2020” (Dragan, 2014) bogactwo środowiska naturalnego stwarza komfortowe warunki do turystyki i rekreacji, jednak autorka „Prognozy oddziaływania na środowisko ustaleń zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Poniatowa” z 2011 roku (Czopek, 2011) wyszczególniła w obrębie miasta Poniatowa liczne problemy środowiska ściśle związane z działalnością człowieka, takie jak: rozproszona zabudowa wkraczająca do dolin rzecznych, degradacja wód, zmniejszanie zasobów wodnych czy odlesianie.

W wyniku badań dowiedziono, że problemy będące następstwem nieprawidłowej strategii rozwoju wpływają negatywnie na cały układ przyrodniczy miasta, tak więc ochrona układu ekologicznego powinna być sprawą priorytetową – sprawne funkcjonowanie jego elementów determinuje korzystne warunki środowiska, utrzymuje procesy ekologiczne i stabilność ekosystemów, a także pozwala zachować różnorodność biologiczną.

Wnioski

Przeanalizowane materiały archiwalne i kartograficzne z XX i początku XXI wieku świadczą o tym, że Poniatowa to miasto nieszablonowe, będące przedstawicielem grupy

ośrodków związanych z przemysłem – nawiązujących do idei miasta przemysłowego Tony Garniera. Pierwszy etap rozwoju Poniatowej polegał na utworzeniu monokulturowej jednostki przemysłowej, a zaoferowane miejsca pracy spowodowały osiedlenie się na tych terenach jednej klasy społecznej. Stosunek do środowiska przyrodniczego nie był spontaniczny, lecz regulowany przez poglądy polityczno-gospodarcze. Tereny leśne początkowo spełniały funkcje maskujące, a w późniejszym etapie – izolacyjne, estetyczne i wypoczynkowe, co stanowiło świadomy związek z kreowanym na przestrzeni lat krajobrazem kulturowym. Tkanka miejska ulegała nieustannym przemianom dokonywanym przez kolejne pokolenia, a proces ten był powiązany z żywą substancją roślinną. Ze względu na wielkość przedsięwzięcia nie zaistniały tu dalekosiężne plany dotyczące środowiska przyrodniczego.

Drugi etap rozwoju nastąpił po zmianie ustrojowej w 1989 roku i był związany z upadkiem Zakładów Elektromaszynowych EDA S.A. Od tego momentu miasto oraz otaczająca je gmina zaczęły nabierać charakteru rolniczego, turystycznego i rekreacyjnego – innego niż pierwotnie planowano. Dla większości mieszkańców wiązało się to z utratą źródła utrzymania i migracją – co w konsekwencji stało się zagrożeniem dla bytu całej jednostki osadniczej. Przeanalizowane dokumenty planistyczne i strategiczne oraz zauważone problemy związane ze spontanicznym zajmowaniem terenów niezdegradowanych pod nowe inwestycje są dowodem nieprawidłowej strategii rozwoju, która negatywnie wpłynęła na cały układ przyrodniczy.

Tylko zrównoważony rozwój miasta, uwzględniający ochronę jego wartościowych elementów, może stanowić podstawę funkcjonowania, niezależnie od polityki, opartej na tymczasowych potrzebach czy gospodarczych priorytetach. W związku z tym proponowanym działaniem jest oszczędne i rozsądne gospodarowanie terenami biologicznie czynnymi. Powinno ono polegać na wykorzystaniu i zagospodarowaniu w pierwszej kolejności terenów poprzemysłowych – tj. na ich rewitalizacji (wykorzystaniu pod zabudowę mieszkaniową) lub rekultywacji (przeznaczeniu na cele rolnicze lub leśne). Pozwoliłoby to na włączenie terenów zdegradowanych do obrotu gospodarczego i ograniczenie zajmowania terenów niezdegradowanych pod nowe inwestycje (jak karczowanie terenów leśnych pod pola uprawne czy wkraczanie zabudowy do dolin rzecznych). Nastąpiłoby poszanowanie wartości przyrodniczych, bez których krajobraz kulturowy nie może się odpowiednio rozwijać.

Literatura

- Czopek, J. M. (2011). Prognoza oddziaływania na środowisko ustaleń zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Poniatowa. Lublin: Zakład Projektowo-Budowlany Pracownia Projektowo-Studialna Eko-Plan.
- Dragan, D. (2014). Strategia promocji gospodarczej gminy Poniatowa na lata 2014–2020. Wisznice: Agencja Rozwoju Strategicznego i Lokalnego Daniel Dragan. http://um.poniatowa.pl/wp-content/uploads/2015/01/strategia_poniatowa_PG.pdf
- Goleń, K. (b.d.). Ciekawostki. Poniatowa: Poniatowskie Towarzystwo Fotograficzne. <http://moja.poniatowa.strefa.pl/ciekawo/index.html>
- Karpiński, A., Paradysz, S., Soroka, P., Żółtkowski, W. (2013). Jak powstawały i jak upadały zakłady przemysłowe w Polsce. Warszawa: Muza.
- Kondracki, J. (2000). Geografia regionalna Polski. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.

- Libicka-Peroń, Z. (2001a). EDA – narodziny, rozkwit, upadek. W: Z. Libicka-Peroń (red.), *Poniatowa: szkice z dziejów miasta* (ss. 18–37). Poniatowa: Urząd Miejski.
- Libicka-Peroń, Z. (2001b). *Miasto w lesie*. W: Z. Libicka-Peroń (red.), *Poniatowa: szkice z dziejów miasta* (ss. 5–11). Poniatowa: Urząd Miejski.
- Mapa topograficzna. Arkusz Karczmiska Pierwsze. 135.324. Skala 1:10 000. Woj. lubelskie. (1985). Rzeszów: Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne.
- Mapa topograficzna. Arkusz Opole Lubelskie. 135.342. Skala 1:10 000. Woj. lubelskie. (1985). Rzeszów: Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne.
- Mapa topograficzna. Arkusz Poniatowa. 135.413. Skala 1:10 000. Woj. lubelskie. (1985). Rzeszów: Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne.
- Mapa topograficzna. Arkusz Poniatowa – Wieś. 135.431. Skala 1:10 000. Woj. lubelskie. (1985). Rzeszów: Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne.
- Miasta w liczbach 2009. (2011). Poznań: GUS. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/oz_miasta_w_liczbach_2009_notatka_infor.pdf
- Miasto i gmina Poniatowa. Inwentaryzacja przyrodnicza. (1999). Warszawa: Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska.
- Mostek, T. (2001). *Walory krajobrazowo-przyrodnicze*. W: Z. Libicka-Peroń (red.), *Poniatowa: szkice z dziejów miasta* (ss. 136–147). Poniatowa: Urząd Miejski.
- Opole. Mapa WIG-u. (1938). Kraków: Zbiór Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej. http://www.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P44_S34_OPOLE_300dpi.jpg [dostęp: 17.11.2014 r.].
- Opole Lubelskie PLH060054 – dokumentacja planu zadań ochronnych (PZO). (2015). Warszawa: GDOŚ. <http://pzo.gdos.gov.pl/dokumenty/pzo/item/1420-opole-lubelskie-plh060054-plan-zadan-ochronnych-pzo.html>
- Plan osiedla Starego 1941–1943. (b.d.). Poniatowa: Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Poniatowej. [materiał luźny].
- Rejestr Obszarów Chronionego Krajobrazu znajdujących się na terenie województwa lubelskiego (art. 114 ust. 2 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880, z późn. zm.)). (b.d.). http://bip.lublin.rdos.gov.pl/files/artykuly/15472/obszary_chronionego_krajobrazu.pdf
- Rumiński, K., Prus, Z., Lechus, Z., Sujak, A., Ciepiewska, M., Furtak, M. (2004). Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XIV/97/04 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 26 marca 2004 r. [Uchwała nr XIV/97/04 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 26 marca 2004 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Poniatowa – I etap]. Lublin: URBANISTA Centrum Projektowo-Konsultingowe Gospodarki Przestrzennej.
- Rumiński, K., Prus, Z., Miszczuk, A., Majerowska, I., Ciepiewska, M., Lechus, Z., Sujak, A., Babuchowski, J., Mitrut, E., Furtak, M. (2012a). *Gmina Poniatowa. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*. Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XVI/92/12 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 9 marca 2012 r. Lublin: URBANISTA Centrum Projektowo-Konsultingowe Gospodarki Przestrzennej.
- Rumiński, K., Prus, Z., Miszczuk, A., Majerowska, I., Ciepiewska, M., Lechus, Z., Sujak, A., Babuchowski, J., Mitrut, E., Furtak, M. (2012b). *Gmina Poniatowa. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*. 1:10 000. Załącznik nr 2 do Uchwały Nr XVI/92/12 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 9 marca 2012 r. Lublin: URBANISTA Centrum Projektowo-Konsultingowe Gospodarki Przestrzennej.
- Statystyczne vademecum samorządowca. Województwo lubelskie. (2017). Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie. http://lublin.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_lubelskie/portrety_gmin/powiat_opolski/gmina_poniatawa.pdf

ELEMENTS SHAPING SPACE IN CITIES ESTABLISHED IN THE TWENTIETH CENTURY – A CASE STUDY OF PONIATOWA

Abstract

Background. The article presents new urban planning concepts during the interwar period and after the Second World War in a case study of Poniatowa – a small industrial town near the city of Lublin, where the organisation of social life concentrated around workplaces.

Material and methods. The article describes the evolution of spatial development of Poniatowa – its contemporary layout and forms of nature conservation. The investigation of source materials provided data for historical analysis. Cartographic investigation was chiefly based on the resources of the Town Council and Public Library in Poniatowa and the Marshal Office of Lublin Voivodeship. The study was also based on the analysis of strategic and planning documents as well as field research conducted in 2015.

Results. The analysis of the evolution of spatial development of Poniatowa showed that it was planned as an industrial town. The first stage of development consisted in creating an industrial plant and housing estates for workers. It caused a mass influx of rural inhabitants. The urban tissue was subject to continuous changes made by consecutive generations of inhabitants. This process involved using green space for urban development. The second stage of development began in 1989. The political and economic changes caused the bankruptcy of the electromechanical plant EDA S.A. In consequence, the town became an agricultural centre. Green areas began to be spontaneously used for new investments. It was an inappropriate development strategy, which negatively affected the urban landscape.

Conclusion. The research showed that the natural and cultural values of Poniatowa could be respected only through sustainable development.

Keywords: Poniatowa, industrial plant, natural environment

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Natalia Kot, Katedra Projektowania i Konserwacji Krajobrazu, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, ul. Głęboka 28, 20-612 Lublin, Poland, e-mail: natalia.b.kot@gmail.com

Zaakceptowano do opublikowania – Accepted for publication:

20.03.2018

Do cytowania – For citation:

*Kot, N. (2018). Elementy kształtujące przestrzeń miast powstałych w XX wieku na przykładzie Poniatowej. *Nauka Przyr. Technol.*, 12, 1, 73–85. <http://dx.doi.org/10.17306/J.NPT.00229>*